

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน งานประดิษฐ์ ม.๕

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕

กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพ
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง : นางสาววินท์นิภา กลิ่นดั่ง
นางสาวกานดาดี ขวัญมงคล

ผู้ตรวจ : นางสาวชลิตา วิทย์วงศ์กังวาล
นางปัทมา แผ่นระกูล
นางสาวอุไร ยาพิมาย

บรรณาธิการ : ดร.สุนีย์ วิทย์สัมพันธ์
ดร.วรรณศร ขอสกุลไพศาล
นางสุนิสา สุขวัฒนา

ผลิตและจัดจำหน่าย

บริษัท ศูนย์หนังสือ เมืองไทย จำกัด
นางสาวปัญญณี วิทย์สัมพันธ์
๑๐๑/๑๔ หมู่บ้านมณีนียา ๓ ซอย ๑๐
ถนนรัตนธิเบศร์ ตำบลไทรมา อำเภอมือง
จังหวัดนนทบุรี ๑๑๐๐๐
โทร. ๐-๒๕๒๔-๖๓๑๖
๐๘-๑๔๔๕-๙๙๖๘
๐๘-๖๓๐๐-๔๑๑๓
โทรสาร ๐-๒๕๔๔-๓๔๒๓
E-mail : editor@muangthaibook.com
Website : www.muangthaibook.com

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน งานประดิษฐ์ ม.๕

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕

กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพ
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง : นางสาววินท์นิภา กลิ่นดั่ง
นางสาวกานดาดี ขวัญมงคล

ผู้ตรวจ : นางสาวชลิตา วิทย์วงศ์กังวาล
นางปัทมา แผ่นระกูล
นางสาวอุไร ยาพิมาย

บรรณาธิการ : ดร.สุนีย์ วิทย์สัมพันธ์
ดร.วรรณศร ขอสกุลไพศาล
นางสุนิสา สุขวัฒนา

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔

จำนวน : ๓,๐๐๐ เล่ม

ผลิตโดย : บริษัท ศูนย์หนังสือ เมืองไทย จำกัด
นางสาวปัญญณี วิทย์สัมพันธ์
๑๐๑/๑๔ หมู่บ้านมณีนียา ๓ ซอย ๑๐ ถนนรัตนธิเบศร์
ตำบลไทรมา อำเภอมือง จังหวัดนนทบุรี ๑๑๐๐๐
โทร. ๐-๒๕๒๔-๖๓๑๖, ๐๘-๑๔๔๕-๙๙๖๘, ๐๘-๖๓๐๐-๔๑๑๓
โทรสาร ๐-๒๕๔๔-๓๔๒๓
E-mail : editor@muangthaibook.com
Website : www.muangthaibook.com

ISBN : ๙๗๘-๖๑๖-๒๘๑-๙๓๙-๑

ราคา : ๘๐ บาท

“หนังสือเล่มนี้เป็นลิขสิทธิ์ของ บริษัท ศูนย์หนังสือ เมืองไทย จำกัด ห้ามทำซ้ำ คัดลอก เลียนแบบ
ทำสำเนาตัดแปลง หรือวิธีการอื่นใดไปเผยแพร่ ไม่ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับการยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจาก บริษัท ศูนย์หนังสือ เมืองไทย จำกัด”

คำนำ

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน งานงานประดิษฐ์ ม.๕ เล่มนี้ เรียบเรียงขึ้นสำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ซึ่งมีเนื้อหาตรงตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

เนื้อหาในหนังสือมีทั้งหมด ๔ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย (๑) งานจักสาน (๒) งานประดิษฐ์จากดินปั้น (๓) การประดิษฐ์เทียนหอมและสบู่แฟนซี และ (๔) ผ้าผัดย้อม พร้อมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้ และคำถามประจำหน่วยการเรียนรู้ เพื่อพัฒนากระบวนการคิด เสริมทักษะความรู้ความเข้าใจ และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต และกระบวนการทำงานได้เป็นอย่างดี พร้อมทั้งสามารถสแกนคิวอาร์โค้ดเพื่อทำแบบทดสอบประเมินตนเองแบบออนไลน์

ฝ่ายวิชาการ ศูนย์หนังสือ เมืองไทย และผู้เรียบเรียง หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน งานงานประดิษฐ์ ม.๕ เล่มนี้ จะเป็นสื่อการเรียนการสอนที่ให้ความรู้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะกระบวนการคิด การแก้ปัญหา การตัดสินใจให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียน ซึ่งตรงตามมาตรฐานการเรียนรู้ และตัวชี้วัดของกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพ ทั้งนี้ หากมีข้อผิดพลาดประการใด ฝ่ายวิชาการ ศูนย์หนังสือ เมืองไทย และผู้เรียบเรียง พร้อมน้อมรับคำติชม และกรุณาแจ้งให้สำนักพิมพ์ทราบ เพื่อดำเนินการปรับปรุงในโอกาสต่อไป

นางสาววันทนา กลิ่นดั่ง

นางสาวกานดาดี ขวัญมงคล

และ

ฝ่ายวิชาการ ศูนย์หนังสือ เมืองไทย

สารบัญ

หน้า

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ งานจักสาน.....๑

๑.๑ ประวัติงานจักสาน.....๒
๑.๒ ประเภทของงานจักสาน.....๓
๑.๓ เครื่องจักสานไทยในภาคต่าง ๆ.....๔
๑.๔ กรรมวิธีทำเครื่องจักสาน.....๘
๑.๕ วิธีแปรรูปวัตถุดิบทำเครื่องจักสาน.....๑๔
๑.๖ ประโยชน์งานจักสาน.....๑๘
กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้.....๑๙
กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้.....๒๐
กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้.....๒๖
คำถามหน่วยการเรียนรู้ที่ ๑.....๓๔

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ งานประดิษฐ์จากดินปั้น.....๓๕

๒.๑ งานดินปั้น.....๓๖
๒.๒ ประเภทและคุณสมบัติดินไทย.....๓๖
๒.๓ ประเภทและคุณสมบัติดินญี่ปุ่น.....๓๘
๒.๔ อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้สำหรับงานดินปั้น.....๓๙
๒.๕ ลักษณะและรูปแบบงานปั้นดินในปัจจุบัน.....๔๒
๒.๖ สูตรการผสมดินไทย.....๔๔
กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้.....๔๕
กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้.....๕๑
กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้.....๕๙
กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้.....๖๙
คำถามหน่วยการเรียนรู้ที่ ๒.....๗๔

[illegible]

หน่วยการเรียนรู้ที่ งานจักสาน

๑

สาระที่ ๑

การดำรงชีวิตและครอบครัว

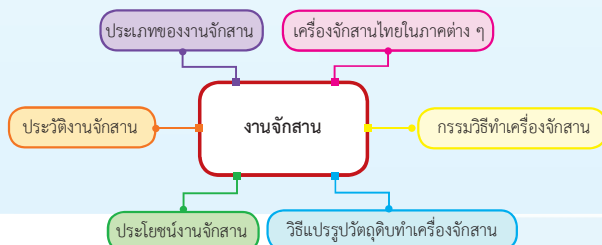
มาตรฐาน ง ๑.๑

เข้าใจการทำงาน มีความคิดสร้างสรรค์ มีทักษะกระบวนการทำงาน ทักษะการจัดการ ทักษะกระบวนการแก้ปัญหา ทักษะการทำงานร่วมกัน และทักษะการแสวงหาความรู้ มีคุณธรรม และลักษณะนิสัยในการทำงาน มีจิตสำนึกในการใช้พลังงาน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อการดำรงชีวิตและครอบครัว

ตัวชี้วัด

- ง ๑.๑ ม.๔-๖/๑ อธิบายวิธีการทำงานเพื่อการดำรงชีวิต
- ง ๑.๑ ม.๔-๖/๒ สร้างผลงานอย่างมีความคิดสร้างสรรค์และมีทักษะการทำงานร่วมกัน
- ง ๑.๑ ม.๔-๖/๓ มีทักษะการจัดการในการทำงาน
- ง ๑.๑ ม.๔-๖/๔ มีทักษะกระบวนการแก้ปัญหาในการทำงาน
- ง ๑.๑ ม.๔-๖/๕ มีทักษะในการแสวงหาความรู้เพื่อการดำรงชีวิต
- ง ๑.๑ ม.๔-๖/๖ มีคุณธรรมและลักษณะนิสัยในการทำงาน
- ง ๑.๑ ม.๔-๖/๗ ใช้พลังงาน ทรัพยากร ในการทำงานอย่างคุ้มค่า และยั่งยืน เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ผังสาระการเรียนรู้

จุดประสงค์การเรียนรู้

- ๑. บอกลักษณะอุปกรณ์และเครื่องมือของงานจักสานได้
- ๒. อธิบายถึงการทำงานจักสานอย่างมีประสิทธิภาพได้
- ๓. นำหลักการเบื้องต้นเกี่ยวใช้อุปกรณ์และเครื่องมืองานจักสานไปใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานได้

๒

งานประดิษฐ์ ม.๕

สาระสำคัญ

๑.๑ ประวัติงานจักสาน

เครื่องจักสาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่ง คิดค้นขึ้นโดยมนุษย์เพื่อใช้สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ผลิตภัณฑ์โดยการสอด ชัด และสานของวัสดุที่มีลักษณะเป็นเส้น เป็นริ้ว เพื่อให้ได้ลวดลายที่สวยงาม และเพื่อให้เกิดความคงทนของเครื่องจักสาน โดยทั่วไปการสร้างเครื่องจักสานจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์รวมถึงประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นนั้น ๆ ประกอบกันขึ้นเป็นเครื่องจักสานในรูปแบบและลวดลายต่าง ๆ

จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันจะเห็นว่ารูปแบบและลวดลายของเครื่องจักสานที่สร้างขึ้นโดยชนชาติต่าง ๆ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายในการสานจะมีจำกัดอยู่ไม่มากนัก และความจำกัดของลวดลายนี้ทำให้รูปทรงของเครื่องจักสานมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันไปด้วย นอกจากนี้วัสดุที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานยังพบว่าในกลุ่มประเทศที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันก็มีการใช้วัสดุชนิดเดียวกัน เช่น การทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่พบว่ามีทำกันในกลุ่มประเทศแถบเอเชีย เช่น จีน ญี่ปุ่น ไทย และฟิลิปปินส์ เป็นต้น การทำเครื่องจักสานนั้นเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านพื้นเมืองที่มีทำกันมาแต่โบราณ และมีทำทั่วไปในทุกภาคของประเทศ

ปัจจุบันเครื่องจักสานของไทยได้รับความสนใจจากชาวต่างชาติเป็นอันมาก เนื่องจากเป็นงานหัตถกรรมอันทรงคุณค่า ผลิตภัณฑ์จากความคิดสร้างสรรค์และมีฝีมืออันประณีตของคนไทย และมีการออกแบบที่ทันสมัย ประกอบกับเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างขึ้นจากวัสดุธรรมชาติซึ่งมีความงดงามตามธรรมชาติอยู่แล้ว จะเห็นว่า เครื่องจักสานไทยในภาคต่าง ๆ นั้น มีมากมายหลายชนิด และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันไป ลักษณะเฉพาะถิ่นของเครื่องจักสานเหล่านั้น สะท้อนให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น สภาพการดำรงชีวิต ขนบประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนถึงการนับถือศาสนาของกลุ่มชนที่ผลิตเครื่องจักสาน เครื่องจักสานจึงเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ดี

นอกจากนี้ เครื่องจักสานยังป็นงานศิลปหัตถกรรม ที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านได้หลายอย่าง เช่น สะท้อนให้เห็นความชาญฉลาด ในการเลือกสรรวัตถุดิบที่จะนำมาใช้ทำเครื่องจักสาน ซึ่งชาวบ้านจะมีความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติของวัตถุดิบแต่ละชนิดเป็นอย่างดีแล้ว

นำมาดัดแปลงแปรรูปเป็นวัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสานด้วยวิธีง่าย ๆ แต่สนองการใช้สอยได้ดี เช่น ชาวภาคใต้ นำใบลำเจียก หรือใบปาดหนาม มาจักและสานเป็นเสื่อและกระสอบ โดยนำใบลำเจียกไปลนไฟให้ใบนิ่มก่อนที่จะจักเป็นเส้น หรือนำต้นลำเจียกไปแชโคลนแล้วรีดให้แบน หรือการจักไม้ไผ่เป็นดอกแบบต่าง ๆ ให้เหมาะสมที่จะใช้สานเครื่องจักสานแต่ละชนิด สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ชาวบ้านเรียนรู้ จากการสังเกต และการทดลองสืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ จนทำให้เครื่องจักสานแต่ละชนิดมีรูปแบบ และประโยชน์ใช้สอยที่สมบูรณ์ลงตัว

คุณค่าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเครื่องจักสานไทย คือ คุณค่าในการแสดงออกทางอารมณ์ และจิตใจของช่างพื้นบ้าน เครื่องจักสานหลายชนิดของไทยสานอย่างละเอียดประณีต ซึ่งแสดงให้เห็นอารมณ์ที่ละเอียดอ่อนของผู้สานได้เป็นอย่างดี และความละเอียดประณีตนั้น เริ่มตั้งแต่การแปรรูปวัตถุดิบ เช่น การจักดอก และเหลาหาวยให้เป็นเส้นเล็ก ๆ เพื่อใช้สานและอีกส่วนที่ต้องการความละเอียดประณีตของเครื่องจักสาน จนถึงการสานเป็นลวดลายซับซ้อนอย่างลายดอกพิกุล หรือลายสานของเครื่องจักสานย่านลิเภา เป็นต้น

๑.๒ ประเภทของงานจักสาน

๑.๒.๑ การจัก

จัก เป็นการเตรียมวัสดุที่จะใช้ในการจักสาน โดยนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้ว เพื่อความสะดวกในการสาน ลักษณะของการจักจะขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิด ซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไป เช่น วัสดุที่นำมาจักนั้นเป็นไม้ไผ่ หวาย มักเรียกว่า ดอก และการจักดอกไม้ไผ่โดยทั่วไปจะแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ จักตามแนวไม้ไผ่โดยมีผิวไม้เป็นส่วนแบน เรียกว่า ดอกพื้น ส่วนอีกลักษณะหนึ่งจะจักโดยมีผิวไม้เป็นส่วนสันดอกเรียกว่า ดอกตะแคง นอกเหนือจากดอกไม้ไผ่สองลักษณะนี้แล้ว อาจจะมีดอกที่จักเหลา เป็นเส้นกลม ๆ หรือลักษณะอื่น ๆ ตามความต้องการที่จะนำดอกชนิดนั้น ๆ ไปใช้ อย่างไรก็ตาม การจักดอกเป็นงานขั้นแรกที่สำคัญในการทำเครื่องจักสาน เพราะลักษณะของดอกจะต้องประสานกับลวดลายและรูปทรงของเครื่องจักสานด้วย นอกจากนี้การเลือกสรรวัสดุที่ดีก็มีผลต่อความคงทนและความประณีตสวยงามของเครื่องจักสานด้วย

๑.๒.๒ การสาน

สาน เป็นขั้นตอนถัดจากการจัก ถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เป็นขบวนการทางความคิดสร้างสรรค์และมีมือของมนุษย์เป็นหลัก ซึ่งมีมาช้านานแล้วและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน การสานของคนไทยนั้นถือได้ว่าเป็นความรู้พื้นบ้านพื้นเมืองสืบทอดกันมาโดยการถ่ายทอดให้กันในครอบครัวชนิดพอสนลูก โดยมีได้มีการร่ำเรียนกันอย่างจริงจัง และไม่มีการจดบันทึกเป็นตำรับตำราแต่อย่างใด ซึ่งรูปทรงและลวดลายบางอย่างยังคงไว้แต่บางอย่างอาจมีการปรับแต่งให้เข้ากับยุคสมัย แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้มักจะเปลี่ยนไปอย่างช้า ๆ ชนิดค่อยเป็นค่อยไป การสานของคนไทยนั้นจะสานด้วยรูปแบบและลวดลายแบบใดขึ้นอยู่กับลักษณะการนำไปใช้งานและความนิยมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีการสานได้หลากหลาย เช่น ถ้าต้องการภาชนะที่มีตาหว่าง ๆ เช่น ชะลอม เข่ง ก็มักจะสานด้วยลายเฉลว เป็นต้น นอกจากนี้ชื่อเรียกของลวดลายในแต่ละท้องถิ่นก็อาจจะเรียกแตกต่างกันออกไปแม้จะเป็นลายเดียวกันก็ตาม

การสานเครื่องจักสานโดยทั่วไปแล้ว อาจจำแนกออกเป็นลักษณะใหญ่ ๆ ได้ ดังนี้

การสานด้วยวิธี
การสอดขัดกัน

การสานด้วยการ
สอดขัดกันด้วย
เส้นทแยง

การสานด้วยวิธี
ขัดเป็นวง

๑.๒.๓ การถัก

การถักเป็นกระบวนการที่เข้ามาเสริมหรือช่วยทำให้เครื่องจักสานดูเรียบร้อยสมบูรณ์มากขึ้น เป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบ ปาก กัน ของเครื่องจักสาน โดยมักจะใช้วัสดุที่เป็นเส้นอ่อนและมีความยาวพอสมควร ถักหรือผูกยึดโครงสร้างภายนอกให้ติดกับผนังของเครื่องจักสาน ลักษณะของการถักหรือการผูกขอบภาชนะโดยทั่วไปก็จะมีรูปแบบเฉพาะของการถักแต่ละแบบ เช่นเดียวกับแบบของลายสาน ซึ่งเป็นการช่วยเพิ่มความสวยงามของเครื่องจักสานไปในตัว การถักแม้จะเป็นขั้นตอนเสริมแต่ก็เป็นกระบวนการที่ขาดไม่ได้ของเครื่องจักสานหลายชนิด

๑.๓ เครื่องจักสานไทยในภาคต่าง ๆ

ประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์มาแต่โบราณ สังคมไทยในอดีตจึงเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่เลี้ยงชีพด้วยการทำไร่ไถนา และทำประมงเป็นหลักการประกอบอาชีพของชาวบ้านทั่วไป จะใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิตขึ้นเอง เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่คนไทยใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ หลายชนิด และเครื่องจักสานที่ผลิตขึ้นในภาคต่าง ๆ นั้นมักใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น ที่แตกต่างกันไป ทำให้เครื่องจักสานที่ทำขึ้นเป็นรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามประเภทของวัตถุดิบ ประโยชน์ใช้สอย สภาพการดำรงชีวิต และสภาพภูมิศาสตร์ ความนิยมตามชนบประเพณี และวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เครื่องจักสานแต่ละภาค แต่ละถิ่นไทยมีรูปแบบแตกต่างกันไปอย่างน่าสนใจ

๑.๓.๑ เครื่องจักสานภาคเหนือ

ภาคเหนือหรือล้านนาไทย เป็นดินแดนที่มีศิลปวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นเป็นของตนเอง เป็นเหตุให้เครื่องจักสานในภาคเหนือมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจากภาคอื่น นอกจากนี้ ภาคเหนือหรือล้านนาไทย มีสภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่างไปจากภาคอื่น ๆ สภาพการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ทำให้ภาคเหนือเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือเครื่องใช้จักสานที่สำคัญ นอกจากนี้ ภาคเหนือยังมีวัตถุดิบหลายชนิดที่นำมาทำเครื่องจักสานได้ เช่น กก แห้ง ใบลาน และไม้ไผ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้ไผ่ซึ่งมีหลายชนิดที่ใช้ทำเครื่องจักสานได้ดี ประกอบกับวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียวของชาวเหนือก็เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานที่เกี่ยวข้อง

กับการบริโภคข้าวเหนียวหลายอย่าง เช่น ลังถึง ก้วย ข้าวหวด ก่องข้าว กระติบข้าว แอบ ข้าว ชันโตก ฯลฯ เครื่องจักสานเหล่านี้หลายชนิดมีลักษณะเฉพาะถิ่นโดดเด่น ได้แก่ ก่องข้าว แอบข้าว เปียด เป็นต้น

รูปที่ ๑.๑ ก่องข้าว

(ที่มา http://yamichada.blogspot.com/2013/09/blog-post_600.html)

รูปที่ ๑.๒ บุง/กระบุง

๑.๓.๒ เครื่องจักสานภาคกลาง

ภาคกลางมีพื้นที่กว้างขวางและอุดมสมบูรณ์มากกว่าภาคอื่น ๆ มีวัตถุดิบที่นำมาใช้ทำเครื่องจักสานหลายชนิด และเครื่องจักสานภาคกลางส่วนใหญ่จะสัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ท้องถิ่น และชนบประเพณีของประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นอย่างดี ภาคกลางส่วนใหญ่มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ที่ดินส่วนใหญ่ใช้ทำการเกษตร จำเป็นต้องใช้เครื่องมือเครื่องใช้จักสานหลายชนิด โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยา ทำนบกั้น และแม่กลอง ซึ่งเป็นที่โล่ง ประชาชนนิยมปลูกไม้ไผ่ไว้ตามบริเวณหมู่บ้าน และตามหัวไร่ปลายนา และนอกจากนี้ในบริเวณจังหวัดกาญจนบุรี เพชรบุรี ลงไปจนถึงจังหวัดประจวบคีรีขันธ์มีภูเขาเตชะนาศรีเป็นแนวเขาที่มีป่าไม้ไผ่อยู่เป็นจำนวนมาก จากลักษณะดังกล่าวทำให้บริเวณภาคกลางมีการทำเครื่องจักสานอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีเครื่องจักสานส่วนที่ทำด้วยวัตถุดิบอย่างอื่นบ้าง ได้แก่ ไบลาน ไบตาล หวาย ผักตบชวา เป็นต้น

รูปที่ ๑.๓ ปลาตะเพิงไบลาน

(ที่มา : <https://qrqo.page.link/qzw5W>)

รูปที่ ๑.๔ ตะกร้าหวาย

(ที่มา : <https://qrqo.page.link/Mjeag>)

รูปที่ ๑.๕ พัดสาน

(ที่มา <https://qrqo.page.link/vYCMp>)

รูปที่ ๑.๖ เสือกก

(ที่มา <http://labourproduct.mol.go.th/product/การทอเสือกก>)

๑.๓.๓ เครื่องจักสานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน)

เป็นภาคที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ครอบคลุมหลายจังหวัด ได้แก่ จังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย อุดรธานี อุบลราชธานี นครพนม บึงกาฬ หนองบัวลำภู มุกดาหาร นอกจากประชากรในภาคอีสานจะมีความหลากหลายของลักษณะทางชาติพันธุ์แล้ว ยังมีวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว เช่นเดียวกับประชาชนส่วนใหญ่ในภาคเหนือ แม้ว่าคนอีสานจะบริโภคข้าวเหนียวเหมือนกับคนภาคเหนือก็ตาม แต่เครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องด้วยการบริโภคข้าวเหนียวของภาคอีสานมีลักษณะเฉพาะตนที่ต่างไปจากของภาคเหนือ ถึงแม้จะใช้ประโยชน์ในการใส่ข้าวเหนียวเช่นเดียวกันก็ตาม เครื่องจักสานส่วนมากจะเป็นไม้ไผ่มากกว่าอย่างอื่น และเครื่องจักสานที่ใช้กันมากในชีวิตประจำวันก็เป็นพวกภาชนะต่างๆ เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด เปลเด็ก เครื่องจักสานที่ทำเป็นต่อชีวิตอีกอย่างหนึ่งคือ เครื่องมือจับและดักสัตว์น้ำ เช่น ไซ ข้อง ตุ่มดักกบ ซ่อน ปุ่มขังปลา ฯลฯ นอกจากนี้มีเครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงไหม และการทอผ้า เช่น กะเปียดปั่นฝ้าย กระดัง เลี้ยงไหม จ่อเลี้ยงไหม เครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องกับชนบประเพณีของชาวอีสาน ได้แก่ เบิงหมาก สำหรับใส่ดอกไม้ และเครื่องบูชาต่าง ๆ และก่องข้าวขวัญ สำหรับใส่ข้าวเหนียวหนึ่ง เป็นต้น

รูปที่ ๑.๗ กะดังวาง หรือตะกร้าหัวของชาวอีสาน

(ที่มา : <https://qrqo.page.link/Rxvzt>)

รูปที่ ๑.๘ กระติบข้าว

(ที่มา : <https://siamroommate.com/กระติบข้าว>)

รูปที่ ๑.๙ หวดนึ่งข้าวเหนียว

(ที่มา : www.isangate.com/new/32-art-culture/knowledge/626-huad-kao-neaw.html)

๑.๓.๕ เครื่องจักสานภาคใต้

ภาคใต้เป็นแหล่งที่มีวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการทำเครื่องจักสานได้หลายชนิด เช่น ไม้ไผ่ หวาย กระจุต และย่านลิเภา บริเวณชายฝั่งตะวันออกของภาคใต้ ตั้งแต่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไปเป็นแหล่งสำคัญของการผลิตเครื่องจักสานของภาคใต้ มีเครื่องจักสานหลายอย่างที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่ต่างไปจากเครื่องจักสานอื่น ๆ เช่น เครื่องจักสานย่านลิเภาที่ทำกันมากในบริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราช เครื่องจักสานกระจุตทำกันมากในหลายท้องถิ่นในเขตจังหวัดพัทลุง สงขลา และปัตตานี นอกจากนี้ก็มีเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ทำกันทั่วไปแทบทุกจังหวัดนอกเหนือไปจากสภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพการดำรงชีวิต ความเชื่อ ขนบประเพณี และศาสนา ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างเครื่องจักสานแล้ว วัตถุดิบท้องถิ่นยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เครื่องจักสานมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ต่างไปจากภาคอื่น ๆ ด้วย วัตถุดิบพื้นบ้านที่ใช้ทำเครื่องจักสานภาคใต้มีหลายชนิด เช่น ไม้ไผ่ หวาย ย่านลิเภา กระจุต ใบลำเจียก เตย ใบตาล และคล้า เป็นต้น

รูปที่ ๑.๑๐ กระเป๋าย่านลิเภา
(ที่มา <https://qrqo.page.link/DsrrU>)

๑.๔ กรรมวิธีทำเครื่องจักสาน

การทำเครื่องจักสานยุคแรก ๆ อาจเริ่มจากนำกิ่งไม้มาสอดขัดกัน หรือสานเป็นภาชนะอย่างง่าย ๆ ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความรู้และเข้าใจคุณสมบัติของพืชพรรณไม้แต่ละชนิดมากขึ้น จึงเลือกสรรส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้มาใช้เป็นวัสดุสำหรับทำเครื่องจักสานได้เหมาะสมกับความต้องการและประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น

วัสดุ/อุปกรณ์ที่ใช้ทำเครื่องจักสาน

วัตถุดิบจากธรรมชาติที่ใช้ทำเครื่องจักสาน มีหลายชนิด ดังนี้

๑. ไม้ เป็นไม้มีลำต้นสูงและเป็นปล้อง ๆ มีหลายชนิด เช่น ไม้สัก ไม้ยาง ไม้แดง ไม้เรียว ซึ่งขึ้นอยู่ทั่วไปในทุกภูมิภาคของประเทศ แต่ละชนิดมีคุณสมบัติที่นำมาใช้ทำเครื่องจักสานได้แตกต่างกันไป

ไม้สัก เป็นไม้ที่นิยมนำมาทำเครื่องจักสานมากที่สุด เพราะมีผิวสวย เรียบเป็นมัน เนื้อหนา แข็ง และลำต้นตรง พบอยู่ทั่วไปแทบทุกภาคของประเทศ

รูปที่ ๑.๑๑ ไม้สัก

(ที่มา : www.thidagarden.com/1507690/ไม้สัก)

ไม้ยาง เป็นไม้ขนาดกลาง ปล้องยาว เนื้ออ่อน ขึ้นทั่วไปในภาคเหนือ นิยมนำมาทำตะกร้า หรือ ทำดอกไม้ไม้ดัดสิ่งของ

รูปที่ ๑.๑๒ ไม้ยาง

(ที่มา <https://qrqo.page.link/AiieJ>)

ไผ่ตง เป็นไผ่ลำใหญ่และสูง ลำต้นตรง ไม่มีหนาม เนื้อไม้หนาใช้ทำเครื่องจักสานได้ดี

รูปที่ ๑.๑๓ ไผ่ตง

(ที่มา <http://pitongbamboo.blogspot.com/2015/04/blog-post.html>)

ไผ่บง เป็นไผ่ลำขนาดกลาง ลำต้นตรง นิยมนำมาสานชะลอม พัด ใช้ทำดอกมดของทุกชนิด

รูปที่ ๑.๑๔ ไผ่บง

(ที่มา : <https://sites.google.com/site/debsirinbotanicalgarden/ray-chux-phanthu-mi/phi-bng>)

ไม้ไผ่ที่ใช้ทำเครื่องจักสานได้ยังมีอีกหลายชนิด เช่น ไผ่หก ไผ่รวก ไม้ไผ่เหล่านี้นำมาทำเครื่องจักสานได้หลายชนิด ตั้งแต่ทำเป็นพวงภาชนะเครื่องใช้ เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด ไปจนถึงทำเป็นเครื่องมือดักจับหรือขังสัตว์น้ำ เช่น ตะข่อง กระชัง สุ่ม อีจู้ ลอบ ไซ ขนาง

๒. หวาย มีลำต้นยาว ผิวเกลี้ยง เหนียว ขึ้นเป็นกอ มีหลายชนิด เช่น หวายตะค้าทอง ซึ่งเป็นหวายชนิดหนึ่งที่หาได้ง่าย เครื่องจักสานที่ทำด้วยหวายอาจใช้หวายทั้งหมด หรือผสมกับวัสดุชนิดอื่น เช่น ไม้ไผ่ ใบตาล ใบลาน

รูปที่ ๑.๑๕ หวาย

(ที่มา : <https://puechkaset.com/%E0%B8%AB%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A2/>)

๓. ย่านลิเภา เป็นเฟิร์นเถา มีมากทางภาคใต้ เรียกชื่อต่างกันไป เช่น ย่านลิเภา ย่านยายเภา หรือ ย่านบองหยอง ภาษามลายู เรียก “ลิปู” มีทั้งชนิดที่เถาสีน้ำตาลแดง ส่วนที่นำมาใช้คือเปลือกเถา โดยนำมาจักเป็นเส้น สานเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น พาน กระเป๋าลือสตรี เขียนหมาก ที่รองแก้ว

รูปที่ ๑.๑๖ ย่านลิเภา

(ที่มา : <https://qrqo.page.link/2oe4n>)

๔. กระจูด เป็นไม้ล้มลุกชนิดหนึ่ง มีลำต้นกลม ภายในกลวงและมีเยื่ออ่อนหุ้มกันเป็นข้อ ๆ มีมากทางภาคใต้ กระจูดเมื่อนำต้นมาทุบให้แบนแล้วตากแดดให้แห้งใช้สานเสื่อ กระสอบ หรือสานเป็นเครื่องใช้และภาชนะหลายอย่างได้ดี

รูปที่ ๑.๑๗ กระจูด

(ที่มา : <https://qrqo.page.link/Lhsf5>)

๕. กก เป็นไม้ล้มลุกมีหลายชนิดขึ้นในที่ชื้นแฉะ ชนิดที่มีลำต้นกลมนิยมนำมาสานเสื่อ

รูปที่ ๑.๑๘ กก

(ที่มา <https://traveleastthailand.com/7087>)

นอกจากใช้ต้นหรือเถาของพรรณไม้บางชนิดมาทำเครื่องจักสานแล้ว ยังมีการนำใบไม้ของต้นไม้ เช่น ตาล มะพร้าว ลาน ลำเจียกหรือปาล์มนุ่น เตย จาก คล้า มาทำเป็นเครื่องจักสานด้วย นอกจากนี้เครื่องมือที่ใช้ทำเครื่องจักสานก็เป็นเครื่องมือพื้นบ้านเพียงไม่กี่ชิ้นที่ชาวบ้านมักทำขึ้นใช้เอง เครื่องมือสำคัญที่ใช้ทำเครื่องจักสานของไทย ได้แก่

๖. มีด เครื่องมือสำหรับแปรรูปวัตถุดิบจากธรรมชาติมาเป็นวัสดุสำหรับทำเครื่องจักสาน มีดที่ใช้กันทั่วไปเป็นมีดเหล็กกล้า เนื้อแกร่ง มี ๒ ชนิดคือ

มีดสำหรับผ่าและตัด มักเป็นมีดขนาดใหญ่สันหนา เช่น มีดโต้หรือมีดอีโต้ ใช้ตัดและผ่าไม้ไผ่ หวาย หรือไม้อื่น ๆ ที่จะใช้ทำเครื่องจักสาน ให้มีขนาดตามต้องการก่อนที่จะนำไปเหลา จัก เป็น ดอกหรือเป็นเส้นต่อไป

รูปที่ ๑.๑๙ มีดสำหรับผ่าและตัด

(ที่มา : <https://qrqo.page.link/j1JcV>)

มีดดอก มีดชนิดนี้มีประโยชน์ใช้สอยตามชื่อคือ ใช้สำหรับจักดอกหรือเหลาหวาย เป็นมีดปลายเรียวแหลมปลายและด้ามจอน ส่วนมากตัวมีดจะสั้นกว่าด้าม เพราะในการจักหรือเหลา ดอกจะใช้ด้ามสอดเข้าไประหว่างแขนกับลำตัว เพื่อให้จักหรือเหลาดอกได้สะดวก มีดชนิดนี้จะมีสันบาง เพื่อให้จักได้ดี ส่วนปลายทั้งตอนแหลมนั้นใช้เจาะหรือคว้านได้ด้วย มีดดอกทั่วไปจะมีรูปร่างคล้ายคลึงกัน ดังกล่าว แล้วแต่อาจจะมีรูปร่างพิเศษแตกต่างกันบ้าง ตามความนิยมของแต่ละถิ่น และช่างจักสานแต่ละคน

รูปที่ ๑.๒๐ มีดดอก

(ที่มา : <https://qrqo.page.link/j1JcV>)

๗. เหล็กหมาดปลายแหลม

เป็นเหล็กปลายกลมแหลม ด้ามทำด้วยไม้ใช้สำหรับไขหรือแกะ มักทำด้วยเหล็กกันร่ม หรือซี่ลวดรถจักรยาน ฝนปลายให้แหลมใช้ไขหรือแงะเครื่องจักสาน เพื่อร้อยหวาย ผูกโครงสร้าง ผูกขอบ หรือเจาะหูกะบุง ตะกร้า เป็นต้น

รูปที่ ๑.๒๑ เหล็กหมาดปลายแหลม

(ที่มา : <https://sites.google.com/site/caksanthiylklumwmciphathna/kherung-mux-caksan>)**๘. คีมไม้**

เป็นเครื่องมือจำเป็นในการทำเครื่องจักสาน รูปร่างคล้ายคีมทั่วไป แต่มีขนาดใหญ่ และทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ชิงชัน ไม้มะค่า แก่นไม้มะขาม คีมจะใช้หนีบปากภาชนะจักสานเพื่อเข้าขอบ เช่น ใช้นิบบขอบกระบุง ตะกร้า กระจาด ขณะเข้าขอบปากเพื่อผูกหวายที่ขอบให้แน่น คีมจะช่วยให้ช่างจักสานเข้าขอบภาชนะจักสานได้สะดวกโดยไม่ต้องใช้ผู้ช่วย

รูปที่ ๑.๒๒ เหล็กหมาดปลายแหลม

(ที่มา : <https://www.kaidee.com/product-341229229>)**๑.๕ วิธีแปรรูปวัตถุดิบทำเครื่องจักสาน**

การนำวัตถุดิบธรรมชาติเหล่านั้นมาทำเป็นเครื่องจักสาน มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้คุณสมบัติของวัตถุดิบ แล้วเลือกสรรดัดแปลงให้มีลักษณะเหมาะสมจะนำมาสาน เช่น ใช้มัดได้ มีดขอ ตัดลำไม้ไผ่หรือหวายให้ได้ความยาวตามต้องการ ผ่าให้เป็นซีก ๆ จากนั้นใช้มีดปลายแหลมที่เรียกว่ามีดตอก จักให้เป็นเส้น ๆ อาจจักเป็นเส้นแบน ๆ ตามความหนาของไม้ เรียกตอกป็น หรือจักตามแนวตั้งของเนื้อไม้ไผ่ เรียกตอกตะแคง หรือจักให้เป็นเส้นเล็กบางหรือเหลาเป็นเส้นกลม ๆ สำหรับสานเป็นขอบภาชนะ เรียกตอกกลม โดยตอกกลมที่เหลาจากไม้ไผ่หรือหวายมักต้องชักเรียด คือนำไปสอและชักผ่านแผ่นโลหะที่เจาะรูให้มีขนาดพอดีกับขนาดที่ต้องการ เพื่อให้ได้ตอกที่มีผิวเรียบและมีขนาดเท่ากัน

รูปที่ ๑.๒๓ วิธีที่ใช้ในการจักสาน
(ที่มา : <https://qr.go.page.link/pw1L1>)**กลวิธีสานเครื่องจักสาน**

เมื่อแปรรูปวัตถุดิบด้วยวิธีต่าง ๆ ตามชนิดของวัตถุดิบแล้ว จึงนำไปสานให้มีรูปแบบตามที่ต้องการ การสานอาจเริ่มจากวิธีสานง่าย ๆ เรียกว่า “ลายขัด” ซึ่งเป็นวิธีสานที่ใช้ตอกหรือวัสดุที่มีลักษณะเป็นเส้นมาขัดกันระหว่างแนวตั้งกับแนวนอน อาจสานขัดสลับกันทีละเส้นเป็นตาห่าง ๆ หรือตาถี่ ๆ ก็ได้ เรียกว่า “ลายขัด” ลายหนึ่ง ถ้าต้องการให้มีความละเอียดและมีลวดลายสวยงามมากขึ้นก็สานสอขัดสลับกันมากกว่าหนึ่งเส้นเป็นลายสอง ลายสาม เป็นต้น

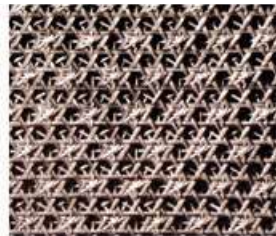
ต่อมาได้มีการพัฒนาเป็นวิธีสานแบบลักษณะเส้นทแยงเรียกว่า “ลายเฉลว” หรือลายตาเข่ง จึงทำให้สร้างรูปทรงสิ่งของที่ต้องการสานได้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยมากยิ่งขึ้น วิธีสานนี้มักใช้สานภาชนะโปร่ง ๆ เช่น เข่ง ชะลอม เพล ชำ (หรือตะกร้าของภาคกลาง) บางครั้งใช้สานประกอปกกับลายขัดหรือลายอื่นด้วย เพื่อให้ได้เครื่องจักสานที่มีรูปทรงเหมาะสมกับการใช้สอย

วิธีสานอีกแบบหนึ่ง คือ สานแบบขด เป็นการสานที่ใช้การขดเชื่อมกันเป็นชั้น ๆ อาจมีโครงและเครื่องผูกเป็นตอกเล็ก ๆ หรือหวายถัก มัดระหว่างเส้นวัสดุที่นำมาขดก็ได้ วิธีสานชนิดนี้มักใช้กับวัสดุอ่อนที่ไม่สามารถคงรูปอยู่ได้ด้วยตัวเอง เช่น ปอ ย่านลิเภา ซึ่งส่วนมากแล้วใช้สานภาชนะ เช่น กล่องหวาย กระเป๋าย่านลิเภา ส่วนฝักตบขวาทานิยมทำกันอยู่ในปัจจุบันมักสานเป็นตะกร้า กระเป๋า ถาดผลไม้ เป็นต้น

นอกจากวิธีสานหลัก ๆ ดังกล่าวแล้ว ในแต่ละท้องถิ่นยังอาจมีวิธีสานที่ผิดแปลกแตกต่างกันไปตามความนิยมและแบบแผนที่สืบทอดกันมาในแต่ละกลุ่มชน อีกทั้งลายที่สานยังต้องเหมาะสมกับภาชนะเครื่องใช้แต่ละชนิดด้วย เช่น ลายประสุ ลายดอกพิกุล ลายเฉลวกลีตเต่า ลายตะแกรง ลายเฉลวห้า ลายเฉลวหก ลายดาวล้อมเดือน ลายขัดทแยงมุม

๑. ลายประสู

๒. ลายดอกพิกุล

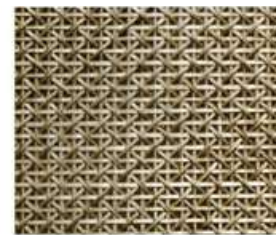
๓. ลายสอง

๔. ลายสาม

๕. ลายดาวล้อมเดือน

๖. ลายขัดทแยงมุม

รูปที่ ๑.๒๔ ลายสาน

(ที่มา : <http://www.sookjai.com/index.php?topic=74263.0>)

๑.๕.๑ แบบและลายสาน

การขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ โดยจะเริ่มสานส่วนกันก่อนเป็นการเริ่มต้นของการสานในส่วนฐานของผลิตภัณฑ์ รูปทรงของกันที่พบในเครื่องจักสานแบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. กันรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ได้แก่ กระบุง ตะกร้าหู้หัว
๒. กันรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเพียง ๑ ชนิด ได้แก่ ตะกร้าทรงรี
๓. กันรูปทรงหกเหลี่ยม มีเพียง ๑ ชนิด ได้แก่ กระจาด หาบสวดลายที่ใช้ในการขึ้นรูปส่วนกัน

ช่างผู้จักสานจะดูความเหมาะสมหรือประโยชน์ในการใช้สอยของงานจักสานแต่ละชนิด ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ลายแม่บท ได้แก่ ลายขัดตาโปร่ง ลายขัดทึบ ลายสอง ลายตีคว่ำ ลายตีหงาย ลายตี หล่ม ลายเฉลว (ลายตาชะลอม)

๑.๕.๒ การสานลายขัด

ลายขัด ถือได้ว่าเป็นลายพื้นฐานของเครื่องจักสาน ลักษณะของลายขัดเป็นการสร้างแรงยึดระหว่างกันด้วยการขัดกันของตอกหรือวัสดุอื่นด้วยการจัดกันเป็นมุมฉาก ระหว่างแนวตั้งหรือเส้นตั้ง และแนวนอนหรือเส้นนอน อาจจะขัดกันให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกเป็นตาสี่เหลี่ยมเล็กใหญ่อย่างไรก็ได้

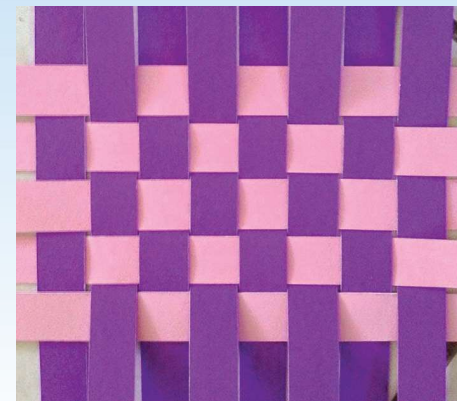
ยก หมายถึง การยกตอกเส้นตั้งขึ้นแล้วนำตอกเส้นนอนสอดไว้ข้างล่าง

ทับ หมายถึง การนำตอกเส้นนอนทับลงบนตอกเส้นตั้ง

๑. ลายขัดธรรมดา เป็นลายอย่างง่าย ๆ ใช้โดยทั่วไป การสานส่วนกันของผลิตภัณฑ์โดยใช้วัสดุแบบกว้างทั้งเส้นตั้งและเส้นนอนจนเป็นเส้นหลักและเส้นโครงของผลิตภัณฑ์ด้วย

วิธีการสานขัด (ลายขัดแคหรือเรียกว่าลาย ๑)

- (๑) วางวัสดุเส้นสานโดยทับ ๑ เส้น ยก ๑ เส้น สลับกันไปตลอดแนว
- (๒) สอดวัสดุเส้นสานโดยทับ ๑ เส้น ยก ๑ เส้น สลับกันไปตลอดแนว
- (๓) สานเส้นที่ ๒-๓-๔ คล้ายเส้นที่ ๑ แคขัดสลับกันไปเรื่อย ๆ จนเสร็จตามต้องการ

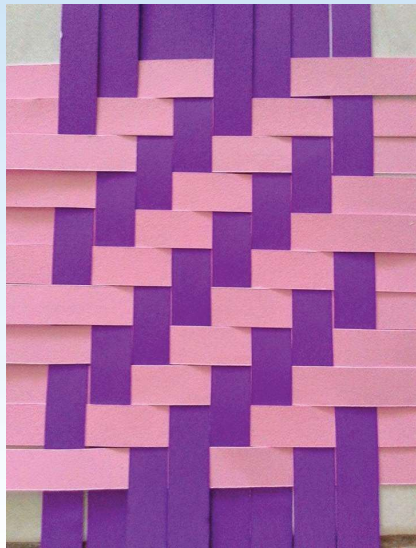

ตัวอย่างลายขัด (ลาย ๑)

๒. ลายสอง เป็นลายที่ใช้ในการสานงานที่มีพื้นที่กว้าง ๆ เมื่อต้องการใช้ชิ้นงานมีลายสวยงาม เช่น เสื้อลายแบบมัดหรือนำไปสานส่วนที่เป็นด้านข้างของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

วิธีการสานลายสอง

- (๑) งานวัสดุเส้นผืนหลักเรียงทางตั้งตลอดแนว
- (๒) สอดวัสดุเส้นสานโดยทับ ๒ เส้น ยก ๒ เส้น สลับกันไปเรื่อย ๆ ตลอดแนว
- (๓) สานวัสดุเส้นสานต่อไปโดยเริ่มยกเส้นที่ ๒-๓ ทับ ๒ เส้น ยก ๒ เส้น สลับกันไปเรื่อย ๆ จนตลอดแนวแล้วทำการสานต่อไปจะได้แนวที่สวยงาม

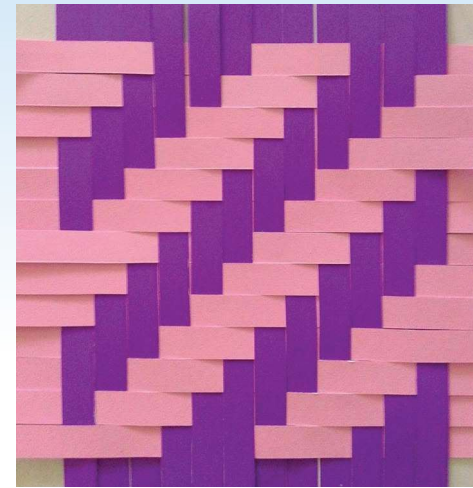

ตัวอย่างลายซัด (ลาย ๒)

๓. การสานลายสาม มีความใกล้เคียงกับการสานลายสอง เพียงแค่ทับเป็น ๓ เส้น เป็นลายที่เหมาะสมกับการใช้สานพื้นที่กว้าง ๆ จนเห็นลายที่สวยงาม

วิธีการสานลายสาม

- (๑) วางวัสดุเส้นผืนหลักเรียงตั้งตามแนวตามต้องการ
- (๒) สอดวัสดุเส้นสานโดยยก ๑ เส้น ทับ ๓ เส้น ยก ๓ เส้น และทับ ๓ เส้น สลับกันไปเรื่อย ๆ
- (๓) สานวัสดุเส้นที่ ๒ โดยยก เส้นที่ ๑-๒ เส้น แล้วทับ ๓ เส้น ยก ๓ เส้น ทับ ๓ เส้น สลับกันไปเรื่อย ๆ ในการสานลายสามจะได้ลายที่มากกว่าลายที่สอง

ตัวอย่างลายซัด (ลาย ๓)

๑.๖

ประโยชน์งานจักสาน

๑. มีคุณค่าทางศิลปะและความงาม เพราะเครื่องจักสานหลายชนิดมีรูปทรง โครงสร้าง และลวดลายที่ลงตัวงดงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
๒. ใช้เป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน เช่น เป็นอุปกรณ์ดักจับสัตว์ ของใช้ในครัวเรือน เช่น กระด้ง กระติบ เป็นต้น
๓. เป็นการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดี สามารถเป็นรายได้เสริมในอนาคต
๔. ลดปัญหาขยะพลาสติกและมลพิษสิ่งแวดล้อม ไม่ก่อให้เกิดผลเสียในชุมชน
๕. สร้างเสริมสมาธิและฝึกฝนทักษะงานฝีมือของผู้ประดิษฐ์
๖. ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เกิดความเพลิดเพลิน เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้

กิจกรรมที่ ๑.๑ ให้นักเรียนฝึกปฏิบัติการจักสานชิ้นพื้นฐานโดยใช้วัสดุและลวดลายที่กำหนด จากนั้นนำผลงานติดลงในสมุดภาพให้เรียบร้อย

๑. วัสดุ/อุปกรณ์

- กระดาษโปสเตอร์สี ๒ แผ่น (อย่างละสี) วัดขนาดความกว้างเส้นจักสานแต่ละเส้นเท่ากับ ๒ เซนติเมตร และตัดเป็นเส้นเตรียมไว้สำหรับการจักสาน
- กรรไกรตัดกระดาษ
- กาวลาเท็กซ์
- สมุดวาดภาพ ขนาด A๔
- เทปกระดาษกาวย่น สำหรับติดขอบชิ้นงานไม่ให้หลุดจากกัน

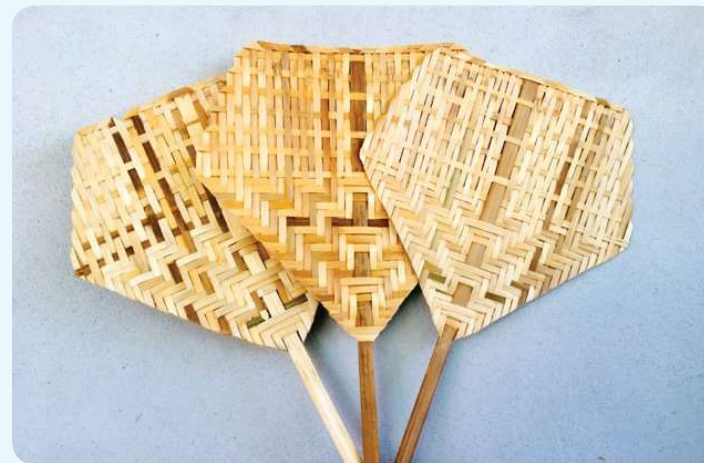
๒. การทำลวดลายจักสาน

- การสานลายขัดธรรมดา (ลาย๑) ขนาด ๘ x ๖ นิ้ว
- การสานลายสอง ขนาด ๘ x ๖ นิ้ว
- การสานลายสาม ขนาด ๘ x ๖ นิ้ว

เมื่อสานชิ้นรูปได้ขนาดตามที่กำหนดให้ตกแต่งขอบด้านข้างชิ้นงานด้วยกระดาษกาวย่น จากนั้นนำผลงานลงไปติดในสมุดวาดภาพให้เรียบร้อย

กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้

กิจกรรมที่ ๑.๒ การสานพัดจากดอกไม้นไผ่

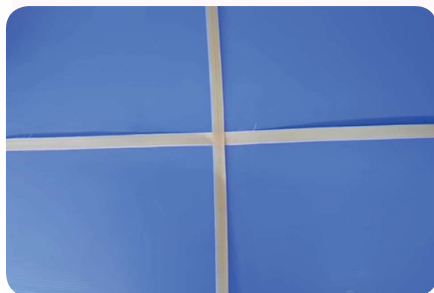
วัสดุ/อุปกรณ์

๑. ดอกไม้นไผ่สำหรับสาน จำนวน ๘ เส้น
๒. ไม้นไผ่สำหรับทำด้ามพัด
๓. กรรไกร
๔. กาว

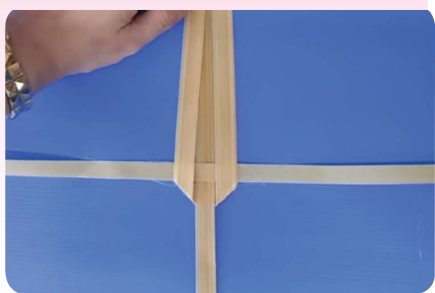
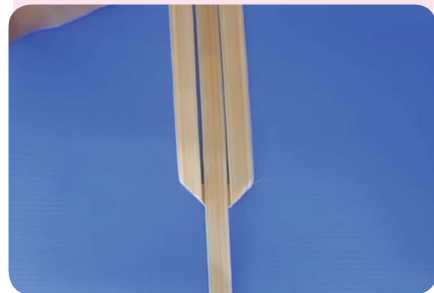

วิธีทำ

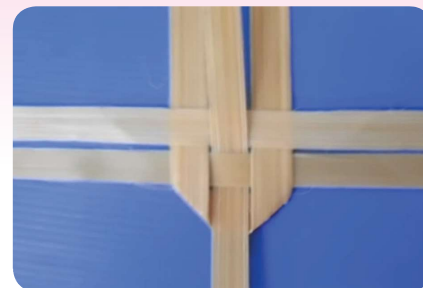
๑. นำดอกไม้เส้นที่ ๑ และ ๒ มาวางจัดเป็นแนวนอนและแนวตั้งบริเวณกึ่งกลาง จากนั้นพับดอกด้านขวาขึ้นด้านบนตามภาพ

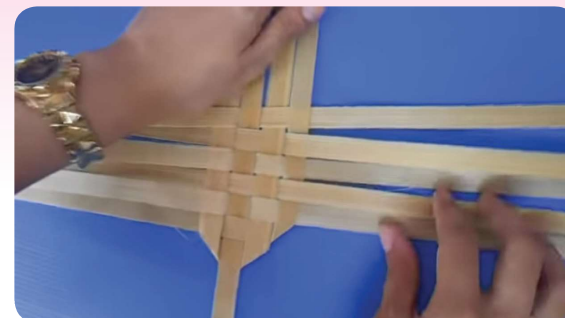
๒. พับดอกด้านซ้ายขึ้นด้านบน นำดอกไม้เส้นที่ ๓ มาสานขัดบริเวณกึ่งกลาง ยก ๑ เส้น พับ ๑ เส้น ยก ๑ เส้น ตามภาพ

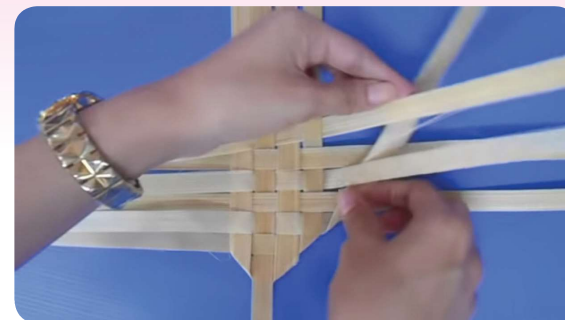
๓. นำเส้นที่ ๔ มาสานสลับกับเส้นที่ ๓ โดยพับ ๑ เส้น ยก ๑ เส้นและพับ ๑ เส้น จากนั้นนำเส้นที่ ๕-๘ มาสานด้วยวิธีการเดียวกันจะได้ตามภาพ

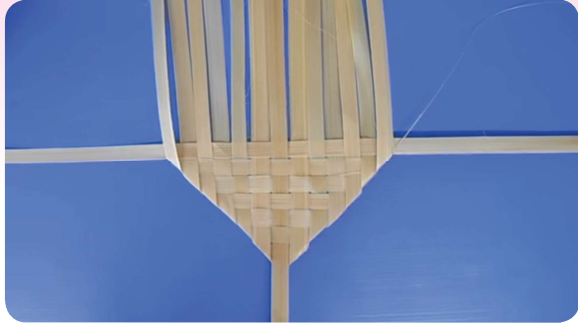
๔. พับเส้นที่ ๓ ด้านขวามือขึ้นทางด้านบนและสานด้วยลายขัดธรรมดาตามภาพ

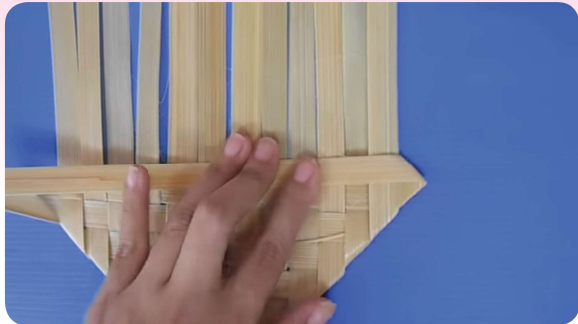
๕. พับเส้นที่ ๔ ด้านขวามือขึ้นทางด้านบนและสานด้วยลายขัดธรรมดาตามภาพ จากนั้นสานเส้นที่ ๕-๗ ด้วยวิธีการเดียวกัน

๖. ทำการสานด้านซ้ายด้วยวิธีการเดียวกันจะได้ฐานพัดตามภาพ

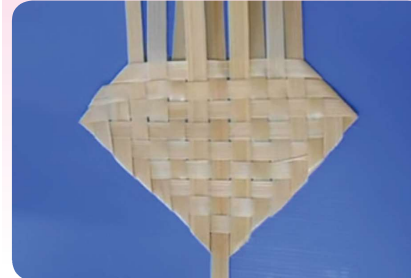
๗. พับตอกเส้นที่แปดเข้ามด้านซ้ายมือ

๘. สานด้วยลายขัดธรรมดาไปทางด้านซ้ายมือ จากนั้นใช้กรรไกรตัดเส้นตอกส่วนเกินออกให้เรียบร้อย

๙. ทำการสานอีกด้านให้เรียบร้อย จากนั้นพับเส้นตอกด้านบนลงมาดัดเป็นมุมเฉียง เพื่อให้ง่ายต่อการสอดเก็บ

๑๐. สอดปลายตอกที่ตัดแล้วลงตามลายขัดให้ครบทุกเส้นเพื่อความแน่นหนาของชิ้นงาน

๑๑. พับตอกเส้นด้านล่างขึ้นไปสอดเก็บด้านบนให้เรียบร้อย

๑๒. นำด้ามไม้ไผ่มาสอดผ่านระหว่างลายสานในจุดกึ่งกลาง หากต้องการความแน่นหนาสามารถใช้กาวยึดติดด้ามพัตและตัวพัตเข้าด้วยกันเพื่อความแข็งแรงของชิ้นงานได้

ที่มาข้อมูลและรูปภาพ <https://youtu.be/kSiZyTLph4k>

กิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้

กิจกรรมที่ ๑.๓

การสานกระเป๋าสานจากเส้นพลาสติก

วัสดุ/อุปกรณ์

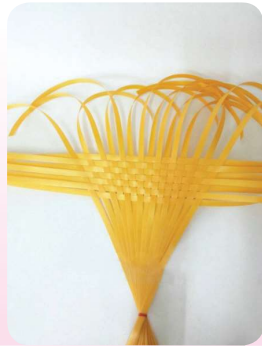
๑. เส้นพลาสติก
 - (ตัวกระเป๋)
 - เส้นตั้งยาว ๗๕ เซนติเมตร ๑๕ เส้น
 - เส้นนอนยาว ๘๕ เซนติเมตร ๗ เส้น
 - เส้นสานยาว ๑๐๐ เซนติเมตร ๑๔ เส้น
 - เส้นเก็บขอบปากยาว ๑๕๐ เซนติเมตร ๑ เส้น
 - (หูกระเป๋)
 - เส้นหลักยาว ๙๐ เซนติเมตร ๒ เส้น
 - เส้นไขว้ยาว ๑๒๐ เซนติเมตร ๔ เส้น
๒. กรรไกร
๓. เทปใส
๔. หนัวยาง

วิธีทำ

๑. ใช้หนังยางรัดตรงปลายเส้นตั้งทั้ง ๑๕ เส้น แล้วกางให้เส้นเรียงตัวกันเหมือนในรูป (ใช้เทปใสติดช่วยได้)

๒. นำเส้นนอน ๗ เส้น มาสานขัดกับเส้นตั้ง โดยยกเส้นตั้งที่ ๑ (จะยกเส้นจากทางซ้ายมือหรือขวามือก็ได้) แล้วสานสลับหว่างกันแน่นให้เส้นแนวนอนชิดกัน

๓. จากนั้นนำเส้นสานทั้ง ๑๔ เส้น มาสานขึ้นไปด้านบนให้ครบ โดยเราจะเว้นเส้นตั้งเอาไว้ไม่ต้องสานไปจนหมด

๔. จากนั้นนับเส้นสานจากข้างบนลงข้างล่าง เส้นที่ ๑๕ แล้วสานสลับกัน

๕. สานเส้นให้ครบทุกเส้นด้านข้างของกระเปาะจนถึงอีกมุมให้นำเส้นสาน เส้นที่ ๑๕ เหมือนเดิม ทำจนครบทั้ง ๔ มุม

๖. สอดเส้นสานตามลายให้ครบทั้ง ๑๔ เส้น เพื่อให้ตัวกระเปาะเชื่อมติดกัน

๗. จากนั้นใช้เส้นเก็บขอบปาก มาทาบลงบนปาก กระเป๋ แล้วพับเส้นด้านในลงมาทับเส้นเก็บปากอีกที พับเก็บ ให้รอบทั้งใบ (พับเส้นเว้นเส้น)

๘. เมื่อทำจนครบรอบ พับเส้นที่อยู่ด้านนอกลงมาทับเส้นเก็บขอบปากอีกครั้ง เป็นอันเสร็จการเก็บขอบปากกระเป๋า

๙. สอดเส้นที่เหลือให้ยาวประมาณครึ่งกระเป๋ แล้วตัดเส้นให้สวยงาม ไม่ให้ปลายเส้นโผล่ออกมานอกตัวงาน

๑๐. ก็จะได้ตัวกระเป๋ที่สวยงาม

ขั้นตอนการสาน และประกอบหูกับตัวกระเป๋

๑๑. หูกกระเป๋ ๑ หู ใช้ทั้งหมด ๓ เส้น เส้นหลัก ๕๐ เซนติเมตร ๑ เส้น เส้นไขว้ ๑๒๐ เซนติเมตร ๒ เส้น โดยพับเส้นไขว้ด้านบนไปได้เส้นหลักแล้วพับเส้นไขว้ด้านล่าง ประกบให้เท่ากันพับไปเรื่อย ๆ ความยาว ๓๕ เซนติเมตร ดังรูป

๑๒. พับแบบเดียวกันทั้ง ๒ หู ความยาว ๓๕ เซนติเมตร

การใส่หุกระเป๋

๑๓. สอดเส้นกลางของหุกระเป๋าลงไปในช่องของปากหุกระเป๋

๑๔. นำเส้นไขว้ที่ ๒ เส้น สอดลงไปตามเส้นหลักแต่สอดถึงแค่เส้นสาน ช่องที่ ๓ ตามภาพ

๑๕. เส้นตรงกลางสอดลงมาถึงกันประเป๋ แล้วดลเส้นสอดทำเป็นดอกเพื่อความแข็งแรงของหุกระเป๋

๑๖. ส่วนเส้นไขว้ที่เหลืออีก ๒ เส้น พับตลบออกไปด้านข้างเพื่อทำเป็นดอกให้สวยงาม ตัดเส้นเก็บงานให้เรียบร้อย

๑๗. จะได้กระเป๋ที่สานขึ้นรูปเสร็จเรียบร้อยภาพ

ที่มาข้อมูลและรูปภาพ <https://sites.google.com/a/sapit.ac.th/kanyarat1/sapdah-thi-4/4-1>

สรุป

เครื่องจักสานไทย เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าของไทยทำการสืบทอดกันมาแต่โบราณ แม้ทุกวันนี้จะมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นก็ตาม แต่ยังมีเครื่องมือเครื่องใช้หลายชนิดที่ไม่สามารถผลิตด้วยวัตถุดิบอื่น ๆ ที่ผลิตด้วยเครื่องจักรตามระบบอุตสาหกรรมมาใช้แทนเครื่องจักสานได้ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นคุณลักษณะพิเศษของเครื่องจักสานที่มีคุณค่าในตัวเองยากที่จะใช้งานหัตถกรรมและอุตสาหกรรมอย่างอื่นทดแทนได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เครื่องจักสานมีอายุยืนยาวสืบทอดกันมานานนับพันปี แม้ในปัจจุบันการทำเครื่องจักสานจะลดจำนวนลงไปบ้างตามสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรม มาเป็นสังคมเกษตรอุตสาหกรรม และก้าวต่อไปเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่การผลิตสิ่งต่าง ๆ ด้วยมือจะต้องลดลง เปลี่ยนมาเป็นการผลิตด้วยเครื่องจักรกลก็ตาม แต่เครื่องจักสานยังเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่ยังไม่สามารถผลิตได้ด้วยเครื่องจักรกล เพราะการทำเครื่องจักสานต้องใช้ความชำนาญ และความสามารถเฉพาะตัวของช่างพื้นบ้านแต่ละถิ่น สิ่งเหล่านี้เป็นคุณค่าพิเศษของเครื่องจักสานที่ต่างไปจากผลิตภัณฑ์อื่นที่ผลิตด้วยเครื่องจักร เครื่องจักสานจึงเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของไทยที่ควรอนุรักษ์ไว้สืบไป

คำถามท้ายหน่วยการเรียนรู้ที่

๑

งานจักสาน

คำสั่ง จงตอบคำถามต่อไปนี้

๑. การจัก การสาน และการถัก คืออะไร มีความจำเป็นอย่างไรต่อการประดิษฐ์งานจักสาน
๒. งานจักสานในภูมิภาคมีความแตกต่างในด้านใดบ้าง จงอธิบายพร้อมเหตุผลประกอบ
๓. ลักษณะการสานแบบขดเป็นอย่างไร และเหมาะกับวัสดุที่ใช้ในงานจักสานประเภทใดบ้าง
๔. การสานขึ้นรูปในส่วนฐานของผลิตภัณฑ์แบ่งออกได้เป็นกี่แบบ อะไรบ้าง
๕. นักเรียนคิดว่างานจักสานมีประโยชน์อย่างไรต่อตนเองและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไรบ้าง

แบบทดสอบประเมินตนเอง

ให้นักเรียนสแกน QR Code
เพื่อทำแบบทดสอบประเมินตนเอง
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑